

СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

УДК 37.014.53-058.862

С. М. Курінна

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДИТИНСТВА І ПОДОЛАННЯ СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА В УКРАЇНІ

Сьогодні в більшості високо розвинутих держав світу переважає активна політика де-інституалізації дітей-сиріт, що означає виведення дітей-сиріт із закладів інтернатного типу на альтернативні сімейні форми виховання. Для сучасної України процес де-інституалізації означає зміни всієї державної сімейної політики, яка спрямована на соціальний захист дитинства (Г. Бевз, А. Калініна, Г. Лактіонова, Ж. Петрочко).

Рівень дослідження означеної проблеми характеризується підвищенням в останні роки інтересу до дитинства, вдосконалення системи соціально-педагогічної роботи закладів інтернатного типу та альтернативних сімейних інститутів виховання.

Варто зазначити, що **метою даної статті** є аналіз сучасної державної сімейної політики в Україні та перебіг процесу де-інституалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Означену закономірність віддзеркалює термін “державна сімейна політика у галузі соціального захисту дітей-сиріт”, яку ми розуміємо як особливу культуру всіх видів допомоги держави, що спрямована на системний комплексний супровід замісної сім’ї. На думку вітчизняних соціальних педагогів, що досліджували означену проблему (Г. Бевз, М. Боришевський, І. Зверева, Г. Лактіонова, Ж. Петрочко, Л. Тарусова та ін.), комплексний супровід замісної сім’ї повинен бути своєчасним і включати чотири рівні діяльності: 1) виявлення дітей, які потребують на допомогу, до того як вони покидають сім’ю і потрапляють у сирітські заклади; 2) робота з неблагополучними сім’ями, які мають дітей, та з дітьми групи ризику безпосередньо в закладах освіти, охорони здоров’я та соціального захисту; 3) робота щодо створення нових типів закладів для роботи з дітьми й батьками; 4) підготовка, підвищення кваліфікації та перепідготовка кадрів, які працюють на всіх рівнях соціально-психолого-педагогічної допомоги дітям [1].

В основі феномену державної сімейної політики має бути ідея досягнення найвищої якості життя кожної сім’ї, якості її соціального обслуговування шляхом консолідації зусиль усіх соціальних закладів і служб держави. Сьогодні у світі існує надзвичайно різноманітний та вдалий досвід ринкової соціальної політики щодо сім’ї і дитинства, людського капіталу взагалі (І. Братусь, Г. Лактіонова, О. Шипиленко).

Мова йде, насамперед, про так звані зразкові соціальні держави (США, скандинавські держави та ін.), в основі концепції яких є філософія соціальної політики – філософія партнерства держави і сім'ї з метою забезпечення суспільного репродукування. Дитинство розглядається не тільки як особлива соціальна категорія, де всі однакові, але й в першу чергу, як суб'єкт суспільного й соціального відтворення. Саме стан дитинства, його перспективність і безпечність пропонують новий предмет соціального захисту держави й турботи сім'ї. Цілком природно, що перспективне і безпечне дитинство – це дитинство, в якому діти-сироти не обмежені замісною сімейною турботою. За такого підходу під дитинством розуміється вся сукупність духовних, психічних і фізіологічних проблем, які притаманні людині у період від народження й до досягнення двадцятип'ятирічного віку - віку соціальної самостійності та повноцінності. Пріоритетом віку стратифікації дитинства є генеративна одиниця суспільного репродукування.

Як віддзеркалення у науковій соціологічній свідомості філософії партнерства з'явилися нові терміни „перспективне дитинство” та „безпечне дитинство” (Ю.Крупнов). Саме перспективність і безпечність дитинства завдають новий предмет соціального захисту держави та замісної сімейної турботи. „Перспективне дитинство” – наявність усіх базових умов для розкриття особистісного потенціалу кожної дитини в біологічній чи замісній сім'ї та гарантії на успішне майбутнє, орієнтацію на включення її у передові культурологічні практики й науки сучасності як головної умови забезпечення її перспективності. „Безпечне дитинство” – дитинство без насилля і відсутність критичних значень у показниках соціального благополуччя дитинства. Категорії перспективності і безпечності дитинства націлюють практичну соціальну роботу, соціально-педагогічну діяльність у дитячих будинках усіх типів на засвоєння інноваційних методик і технологій роботи з дітьми-сиротами на підставі створення конструктивних і моделей перспективного і безпечного дитинства.

В основу ідеології діяльності закладів інтернатного типу покладено ідею дитино-центричного та гуманістичного підходів щодо проблеми прав дитини, які захищають самобутність і неповторність дитинства. Як зазначає О. Сухомлинська, „...минуло багато часу, поки люди усвідомили необхідність формування прав дитини” [2, с. 13]. На сьогодні ідеологія прав дитини закріплена на планетарному рівні Конвенцією ООН про права дитини, яка була прийнята у 1989 році і ратифікована Верховною Радою України у 1991 році [2].

Конвенцію про права дитини називають Великою хартією свободи щодо дітей. Вона пов'язує права дитини з обов'язками батьків та інших осіб, які несуть відповідальність за її життя, розвиток і захист, пропонує дитині брати участь у прийнятті рішень, що стосуються її майбутнього та сьогодення.

В означеному документі чи не вперше розглядаються проблеми, які гостро стоять в нашій державі, це обов'язки перед дітьми, які живуть у несприятливих умовах (Ст. 22), захист від сексуальної та інших (Ст. 40), міждержавна практика усиновлення (Ст.21), діти у озброєних конфліктах (Ст. 38 і 39), спожиття дітей-інвалідів (Ст. 23), а також діти меншинств та корінних народів (Ст. 30).

Безпосереднє ставлення до ідеології організації та діяльності дитячих будинків означено у статті “Захист дитини без батьків” (Ст. 20). Згідно означеної статті дитина, яка постійно або тимчасово позбавлена власного сімейного оточення, має право на особливий захист і допомогу, надану державою. Держави-учасники у відповідності до своїх національних законів забезпечують догляд за такою дитиною.

Україна ратифікувала Конвенцію ООН про права дитини в перший рік своєї незалежності, яка набула чинності 27.09.1991 р., і з того часу є частиною національного законодавства, що є одним із напрямів Конституції України. Згідно Ст. 52 Конституції України, діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, чи народжені вони в шлюбі, чи ні .

Також, права дитини зафіксовані окремими статтями Сімейного, Громадянського, Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України.

Важливим кроком України на шляху просування захисту дитини, її інтересів, втілення положень Конвенції та Конституції у повсякденне життя стало прийняття у квітні 2001 року Закону України „Про охорону дитинства”[2]. У преамбулі до Закону зазначено, що він “визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист та всебічний розвиток; встановлює основні засади таких термінів, як „дитина”, „дитинство”, „охорона дитинства”, „дитина-сирота”, „прийомна сім'я”, „дитячий будинок сімейного типу” тощо.

Спеціальний розділ Закону (V-ий) характеризує дитину у несприятливих умовах та екстремальних ситуаціях, до яких відносять: „утримання і виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування та безпритульних дітей” (Ст. 24); „соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування”(Ст. 25); „захист прав дитини в спеціальних навчально-виховних заходах для неповнолітніх, які потребують особливих умов виховання” (Ст. 34) тощо.

Вище зазначені акти та документи створюють ідеологічне поле щодо нормативно-правової бази функціонування інституту дитячих будинків, як закладів інтернатного і сімейного типу, на шляху їх розвитку та удосконалення.

Головним законом, який регламентує соціальний захист дітей-сиріт є Закон Верховної Ради України від 13.01.2005 № 2342-IV (редакція діє з 13.10.2010 р.) „Про забезпечення організаційно-правових умов

соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування”. Даний закон чітко визначає правові, організаційні, соціальні засади та гарантії державної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб з їх числа. Він дає нормативне тлумачення означених нижче термінів: „дитина-сирота”, „статус дитини-сироти, та дитини, позбавленої батьківського піклування”, „осіб з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування”, „форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування”, „передача до прийомної сім’ї”, „передача до будинку сімейного типу”, „діти-вихованці”, „батьки-вихователі”, „прийомні діти”, „прийомні батьки”, „заклади для дітей-сиріт, та дітей, позбавлених батьківського піклування” тощо, які й складають термінологічну складову предмету нашого дослідження.

У законі також конкретизуються питання законодавства України про соціальний захист дітей-сиріт (Ст. 2); засади державної політики щодо соціального захисту дітей-сиріт (Ст. 3); заходи соціального захисту (Ст. 4); статус дитини-сироти (Ст. 5); пріоритети форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки (Ст. 6); про цільові програми з охорони та соціального захисту дітей-сиріт (Ст. 7); органи опіки та піклування (Ст. 11); соціальний супровід дітей-сиріт (Ст. 15); створення і функціонування закладів для дітей-сиріт (Ст. 18) тощо.

На нашу думку, статті означеного Закону (особливо статті 5, 6, 11, 15, 18), склали фундамент розробки концептуальної основи подальшого розвитку системи закладів для дітей-сиріт, а також були закладені в основу законодавства про дитячі будинки інтернатного та сімейного типів, що знайшло своє підтвердження у наступних документах: „Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу” (у редакції від 22.01.2010 р.), „Про затвердження Положення про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт, та дітей, позбавлених батьківського піклування”, „Концепції Державної програми реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування”, „Про затвердження Державної цільової соціальної програми реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування”.

Згідно Концепції державної програми реформування системи закладів для дітей-сиріт, та дітей, позбавлених батьківської опіки, процесу реформування потрібно пройти чотири етапи. Перший з них пов’язаний з вивченням означеної проблеми, другий – з удосконаленням нормативно-правової бази і розробки дійсного переміщення дітей. На третьому етапі - здійснення переміщення дітей у побудовані нові заклади. На останньому, четвертому, держава почне реорганізовувати та перепрофілювати ті приміщення, які залишилися від інтернатної системи (їх налічується біля 600), тобто закінчити реформування. Процес реформування, який тільки почав набирати обертів в Україні має закінчитися, за оптимістичними прогнозами, не раніше 2017 року.

У концепції визначається узагальнення ситуації з де-інституалізацією в Україні, сенс якої є у наступному. На сьогодні джерелом розуміння закладу нового типу, поки що імені йому не дали, (ми його умовно назвали „дитячий будинок інтернатного і сімейного типу”) є фраза „він повинен бути геть іншим”, починаючи з архітектури і закінчуючи вихованням. Сьогодні, згідно вікового принципу, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування вимушені проходити через всі заклади сучасної інтернатної системи: будинок дитини, дитячий будинок, інтернатний заклад, де і сьогодні підтримується штучне середовище, яке не відповідає реаліям сучасного соціуму. В результаті, дуже різні експерти констатують: більшість дітей, які виховуються в інтернатних закладах, мають затримки у фізичному, емоційному, психологічному і соціальному розвитку. При цьому, маємо безліч наукових доказів того, що державна опіка не забезпечує соціально-психологічних потреб дитини, вихованець дитячого будинку інтернатного типу не здатен повноцінно забезпечувати свою життєдіяльність поза стінами освітнього закладу, будувати взаємовідносини з людьми та світом.

Концепція передбачає цілий комплекс заходів щодо вдосконалення процесу організаційно-правової діяльності дитячого будинку інтернатного типу. Зокрема, будь-яке міжвідомче переміщення дітей буде проводитись з урахуванням родинних зв'язків та місця народження дитини. Якщо сьогодні різні за віком брати та сестри розкидані в різних інтернатних закладах, то реформування передбачає зростання дітей однієї родини разом до повноліття. У концепції чітко прописано те, що в закладах нового типу умови проживання дітей повинні бути максимально наближені до сімейних. На практиці це означає, по-перше, обмеження загальної кількості вихованців – до 50 осіб, а по – друге турбота про дітей повинна бути персоніфікованою. Індивідуальні потреби та попередній досвід кожної дитини апріорі повинні стати фундаментом нового державного будинку. Не зважаючи на це, діти-сироти, та діти, позбавлені батьківської опіки вперше почнуть відвідувати загальноосвітні школи, тому що рівень їх освіти повинен буди не нижче ніж у однолітків, а коло інтересів не обмежуватись мікросередовищем. У заклади нового типу в першу чергу будуть переводитись малята до семи років, по-друге - діти, які знаходяться в таких закладах вперше, а також ті, хто за соціальними показниками довгий час перебував у закладах системи охорони здоров'я.

Таким чином, визначальна ідея Концепції базується на ствердженні: дитині краще жити в родині. Про це свідчать численні наукові роботи за останні роки. Головним механізмом подолання сирітства в державі на засадах державної сімейної політики є, на думку багатьох вчених і практиків (Т. Бабак, С. Васильєва, Л. Волинець, А. Капська, Н. Комарова, І. Пеша, Н. Слабай, Н. Яковенко та ін.) система соціально-педагогічної підтримки дитинства, яка передбачає ефективну

допомогу дітям і сім'ям групи ризику; комплексну допомогу дітям-інвалідам та їх сім'ям; розвиток сімейних форм життєвого устрою, соціальну адаптацію сиріт-випускників інтернатних закладів. Головною ж формою соціально-педагогічної підтримки соціальних служб є замісна сімейна турбота як альтернатива державної опіки, з метою реалізації якої застосовується: ефективна діяльність органів опіки та піклування; функціонування системи уповноважених служб, інституту соціального патронату і системи влаштування дітей у замісні сім'ї; трансформація інтернатних закладів у заклади з надання послуг патронатного виховання; наявність регіональних і локальних проєктивних моделей соціально-психолого-педагогічної підтримки дітей-сиріт.

У межах теорії соціально-педагогічної роботи термін „*соціально-педагогічна підтримка дитинства*” розглядається як особливий вид діяльності, який спрямований на:

- повноцінне навчання дітей у відповідності до віку, інтересів і здібностей;
- якісне харчування та догляд;
- своєчасні медичні послуги;
- забезпечення можливостей для соціального та емоційного розвитку дітей;
- сприяння в отриманні всіх необхідних соціальних послуг дітям [7].

Таким чином, у нашому дослідженні *соціально-педагогічна підтримка дітей-сиріт* – це соціально-педагогічна діяльність, спрямована на виявлення, визначення та вирішення проблем дитини з метою реалізації та захисту її прав на перспективне та безпечне дитинство, провідними вадами якої є медико-психологічна, організаційно-комунікативна, соціально-правова та соціально-педагогічна допомога вихованцям дитячих будинків.

Філософія партнерства держави, сім'ї та дитинства, про яку йшлося вище, необхідність її практичного втілення в діяльність дитячого будинку, як державного й суспільного інституту соціально-педагогічної підтримки дітей-сиріт висуває особливі вимоги до соціального педагога, як суб'єкта соціально-педагогічної роботи в дитячому будинку. Особливість означених вимог у даному випадку полягає у тому, що соціальний педагог покликаний у своїй діяльності не стільки повчати та керувати, скільки спонукати інших до дії, ініціативи, творчості. За таких умов завдання соціального педагога – “пробудити” соціальну рефлексію клієнта шляхом розвитку його соціально-педагогічного мислення. Зробити це можливо тільки в тому випадку, якщо соціальний педагог сам володіє розвинутим соціально-педагогічним мисленням. У зв'язку з означеними обставинами в науці з'явився термін „соціально-педагогічне мислення фахівця”. Найбільш повно, на нашу думку, методологія соціально-педагогічного мислення фахівця вивчена О. Ішимовою [4], яка для розкриття його сутнісних особливостей використала, слідом за

багатьма вітчизняними та зарубіжними дослідниками (К. Абульханова-Славська, О. Безпалько, О. Брушлинський, М. Галагузова, Т. Guskey, I. Lincoln, M. Seriven та ін.) ознаку компетентностей фахівця з соціальної педагогіки / соціальної роботи. У результаті можна дати наступне визначення поняттю, що нами розглядалося вище. „Соціально-педагогічне мислення фахівця” - мислення на підставі сукупності шести рівнів-типів компетентностей: 1) концептуальна (наукова) компетентність (усвідомлення теоретичних засад професії); 2) інструментальна компетентність (володіння базовими професійними навичками); 3) інтегративна компетентність (здатність особистості сполучати теорію та практику); 4) контекстуальна компетентність (порозуміння соціального, економічного та культурного середовища, в якому здійснюється практика); 5) адаптивна компетентність (уміння особистості передбачати зміни, важливі для професії і бути до них готовими); 6) компетентність у міжособистісній комунікації [8].

Соціальний педагог, який має соціально-педагогічне мислення, здатен ефективно будувати власну роботу з дітьми-сиротами в дитячому будинку на підставі наступних обов'язкових принципів: особистісно-соціально-діяльнісного підходу; соціокультурної спрямованості діяльності; превентивності, профілактичного впливу в процесі реалізації державної, регіональної та локальної сімейно-дитячої політики; пріоритету сім'ї (біологічної або замісної); міжвідомчої координації діяльності; відкритості соціально-педагогічних систем; єдності перетворювального (практичного), пізнавально-дослідницького (теоретичного) та освітньо-виховного змісту діяльності [9].

Таким чином, дефініції „державна сімейна політика”, „перспективне та безпечне дитинство”, „соціально-педагогічна підтримка” і „соціально-педагогічне мислення фахівця”, які ми розглядали в аспектах проблематики соціального сирітства, у власній сукупності віддзеркалюють значну частину сутнісних особливостей системи соціально-педагогічної підтримки дитинства і подолання соціального сирітства.

Резюмуючи зазначене у цьому підрозділі, відзначимо. Ефективність соціально-педагогічної роботи з дітьми-сиротами в дитячому будинку безпосередньо залежить від розуміння і вирішення проблем сирітства у просторі дитинства. Шляхом виокремлення та авторського формулювання понятійного тезаурусу, поданого трьома взаємопов'язаними блоками понять і категорій, що розкривають сутнісні сторони особистості дитини-сироти й наслідки соціального сирітства (дитинство, сім'я, криза сім'ї; дитинство без сім'ї; сирітство; дитина, яка залишилася без піклування батьків; соціальний сирота; сімейна дезорганізація; батьківсько-дитячі відносини; батьки; відчуження), яке віддзеркалює сутність проблеми дітей, які виховуються поза сім'єю в умовах дитячих будинків всіх типів (виховання в дитячому будинку, виховне середовище дитячого будинку, виховний простір дитячого

будинку, дитячий будинок як середовище виховання та життєдіяльності дитини-сироти), і сутність системи соціально-педагогічної підтримки дитинства й подолання соціального сирітства (державна сімейна політика в царині соціального захисту дітей-сиріт, перспективне та безпечне дитинство, соціально-педагогічна підтримка дітей-сиріт і замісної сім'ї, соціально-педагогічне мислення фахівця), вдалося окреслити наукове уявлення про феномен дитинства як про цілісне, інтегроване, соціокультурне явище, ставлення до якого визначає адекватна соціальна політика держави та її практична реалізація на всіх шаблях, за допомогою створення необхідних умов для індивідуального особистісного розвитку, захисту прав кожної дитини-сироти, і насамперед, її права на замісну сімейну турботу.

Список використаної літератури

1. Бевз Г. Прийомні сім'ї (оцінка створення, функціонування та розвитку) / Г. Бевз. – К. : Главник, 2006. – 112 с. **2. Закон України** „Про охорону дитинства” (Із змінами, внесеними згідно із законами N 2505 – IV (2505 – 15) від 25.03.2005, N 257-VI (257-17) від 10.04.2008, ВВР, 2008, N24, ст.239.) // Офіційний вісник України. – 2008. – №8. – С.57 – 80. **3. Діти державної опіки** : проблеми, розвиток, підтримка [навчально-методичний посібник : у 2-х кн.] / за заг. ред. М. Боришевського, Г. Бевз, Л. Тарусової та ін. – К.: Міленіум, 2005. – 286 с. **4. Ишимова О. С.** Методика развивающего контроля в формировании у студентов социально-педагогического мышления : дисс...канд. пед. наук : 13.00.08. - Магнитогорск, 2005. – 188 с. **5. Лактионова Г. М.** Инновационные формы опеки детей : международный и национальный опыт / Г. М. Лактионова, Е. С. Шипиленко, И. В. Братусь; [под общ. ред. Г. М. Лактионовой] – К.: Науковий світ, 2001. – 61 с. **6. Методичні** рекомендації для соціальних працівників, державних службовців щодо розвитку сімейних форм виховання / Н. М. Комарова, І. В. Пеша. – К. : Державний ін.-т проблем сім'ї та молоді, 2006. – 92 с. **7. Пеша І. В.** Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (проблеми реформування) / І. В. Пеша. – К. : Логос, 2000. – 106 с. **8. Соціальне** становлення дитини у прийомній сім'ї : соціальний супровід / [Г. М. Бевз, Л. С. Волинець, А. Й. Капська та ін.] – К. : Український ін.-т соціальних досліджень, 2000. – 127 с. **9. Створення** та соціальний супровід прийомних сімей і дитячих будинків сімейного типу : [навч.-метод. комплекс] / [Автори-упоряд. : Г.М. Лактионова, Ж.В. Петрочко, А.В. Калініна та ін.; за заг. ред. Г.М. Лактионова, Ж.В. Петрочко]. – К. : Науковий світ, 2006. – 270 с.

Курінна С. М. Особливості системи соціально-педагогічної підтримки дитинства і подолання соціального сирітства в Україні

В даній статті висвітлено сутність системи соціально-педагогічної підтримки дитинства і подолання соціального сирітства. Розкрито зміст

групи понять „державна сімейна політика”, „безпечне дитинство”, „соціально-педагогічне мислення фахівця”, „соціально-педагогічна підтримка”, які виявляють означену сутність.

Ключові слова: державна сімейна політика, дитинство, соціальне сирітство, соціально-педагогічна підтримка.

Куринная С. М. Особенности системы социально-педагогической поддержки детства и преодоление социального сиротства в Украине

В данной статье отражена сущность системы социально-педагогической поддержки детства и преодоления социального сиротства. Раскрыто содержание группы понятий “государственная семейная политика”, “безопасное детство”, “социально-педагогическое мышление специалиста”, “социально-педагогическая поддержка”, которые обнаруживают отмеченную сущность.

Ключевые слова: государственная семейная политика, детство, социальное сиротство, социально-педагогическая поддержка.

Kurinna S. M. Features of the System of Social and Pedagogical Support of Childhood Overcoming of Social Orphanhood in Ukraine

Essence of socially-pedagogical system support of childhood and overcoming of social orphanhood is reflected in this article. Maintenance of concepts group “Public domestic policy”, “safe childhood”, “socially-pedagogical thinking of specialist”, “socially-pedagogical support”, is exposed, that find out the marked essence.

Key words: public domestic policy, childhood, social orphanhood, socially-pedagogical support.

Стаття надійшла до редакції 01.04.2013 р.

Прийнято до редакції 26.04.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Гавриш Н. В.

УДК 376.37 – 373.25] – 053.4

Ю. В. Рібцун

ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ КОМПЛЕКСНОЇ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ ДЛЯ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЩО МАЮТЬ ОБМЕЖЕНІ МОЖЛИВОСТІ ЗДОРОВ'Я

Формування життєвої компетентності – пріоритетне завдання всебічного гармонійного розвитку дитини у дошкільному навчальному закладі (ДНЗ), зокрема й в умовах інклюзії. Пішли в небуття застарілі моделі освіти, що в своїй реалізації були відірваними від потреб